

DAN INFRASTRUKTURA PROSTORNIH PODATAKA 2021.
Rovinj, 20. listopada 2021.

GEOGRAFSKA IMENA U SUSTAVIMA PROSTORNIH PODATAKA *(Nomen est omen!)*

Prof. dr. sc. Josip Faričić

Odjel za geografiju Sveučilišta u Zadru

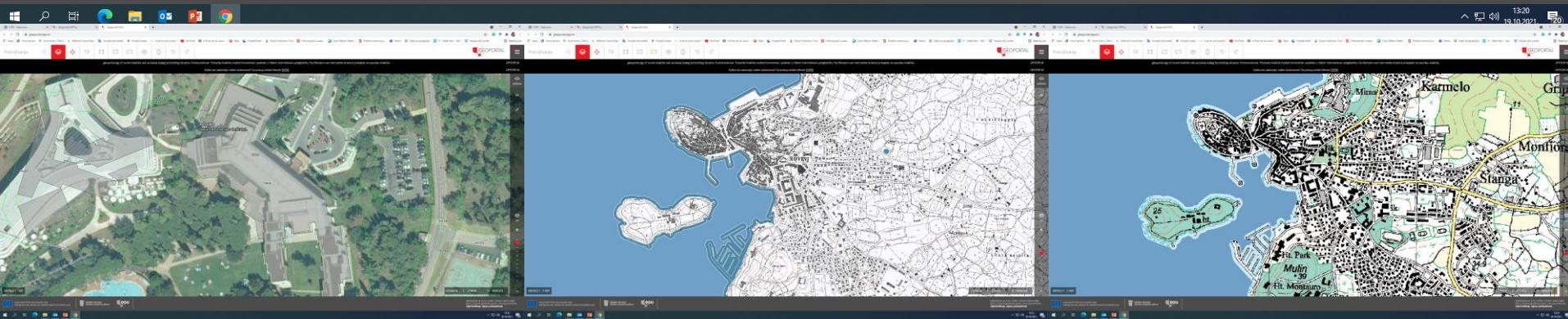
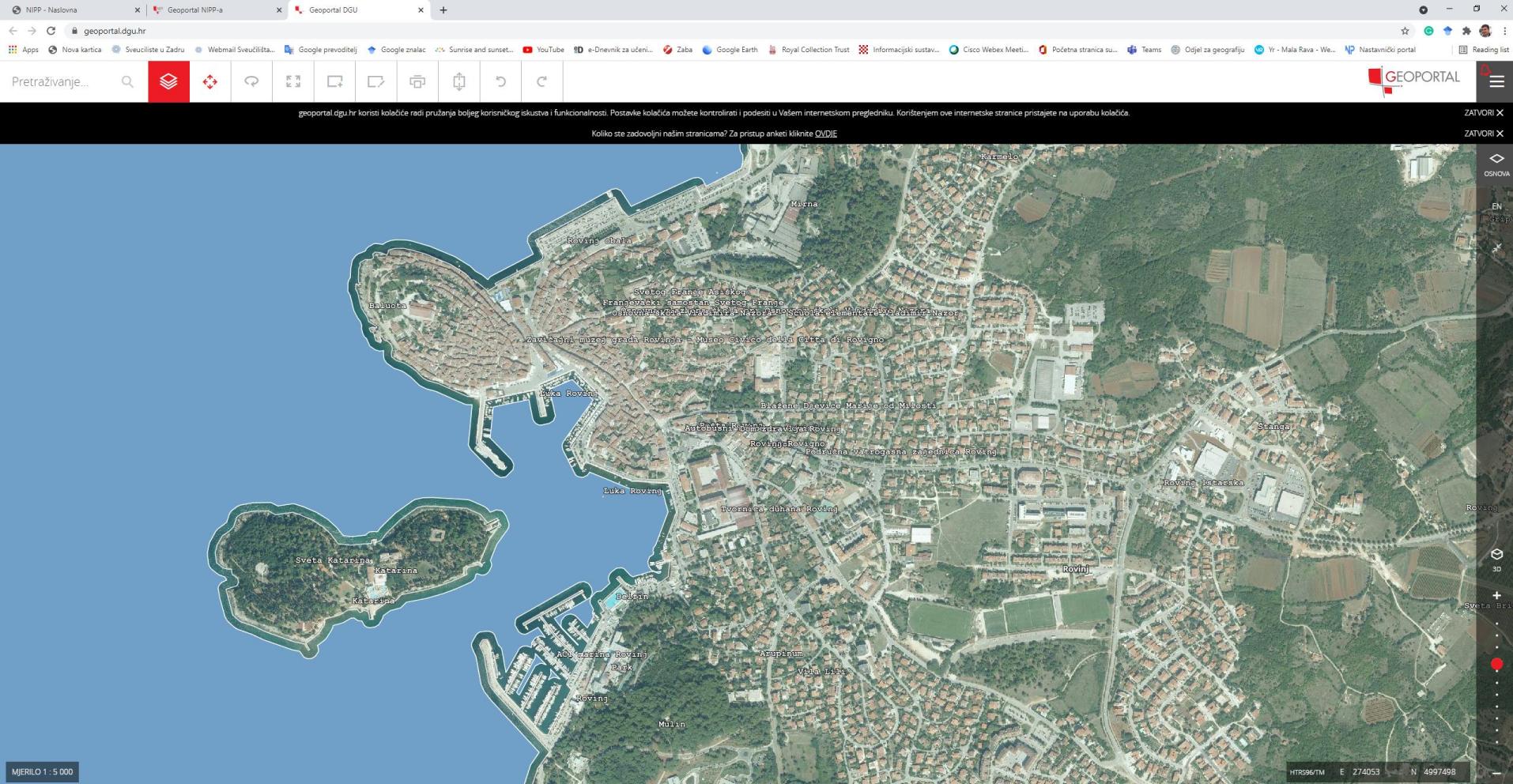
Povjerenstvo za standardizaciju geografskih imena Republike Hrvatske

E-mail: jfaricic@unizd.hr

Nacionalna infrastruktura prostornih podataka

VIZIJA

Svatko može lako pronaći, razumjeti i koristiti prostorne podatke.

UVOD

- Geografska imena ili toponimi (grč. *topos* = mjesto, *onoma* = ime) su imena geografskih / prostornih objekata.
- Pri prostornoj orijentaciji neophodno je (pre)poznati objekt u prostoru na koji se odnosi odgovarajuća radnja, a to se, uz ostalo, temelji i na geografskom imenu – sažetom jezičnom opisu koji u jezičnoj komunikaciji na najbolji mogući način zamjenjuje (prekomjernu) deskripciju.
- S obzirom na to da se geografska imena razvijaju stoljećima, ona odražavaju kulturni razvoj i čine važan dio jezične kulturne baštine svih onih naroda koji su tijekom dugotrajnoga povijesnog razvitka živjeli u određenom geografskom prostoru.
- Geografska imena su objekt proučavanja mnogih znanosti, prije svega lingvistike (jezikoslovlja), geografije, geodezije, kartografije, povijesti, arheologije, etnologije i dr.

POVIJESNE MIJENE TOPONIMA

- Tijekom prošlosti toponimi su se na različite načine mijenjali zbog etničkih, kulturnih i jezičnih preslojavanja i prožimanja.
- Toponimski likovi su se prevodili, prilagođavali su se jeziku novog stanovništva, a s time se mijenjao izvorni izgovor i način pisanja pa ih često nije moguće etimološki interpretirati, tj. utvrditi jednostavnu (logičnu) vezu između objekta u prostoru i njegovoga sadašnjeg imena.
- Primjeri
 - *Zadar* – nije ime grada koji je nekome dan “za dar” već toponimski lik koji se razvio od antičkoga imena *Jader*, tj. *Jadera* (bizantski *Diadora*; mletački talijanski *Zara*)
 - *Köln* – ime grada je nastalo kraćenjem antičkoga imena *Colonia Claudia Ara Agrippinensium* (“Klaudijeve kolonija i Agripinin oltar”, nazvan po caru Klaudiju i Juliji Agripini, Kaligulinoj sestri, Klaudijevoj supruzi i Neronovoj majci, koja je u tom gradu rođena)
- U prostorima bez kontinuiteta naseljenosti česta je pojava da se u potpunosti izgubio stariji toponimski sloj.
- Dosadašnja istraživanja toponimije ukazala su na određene zakonitosti. Na primjeru toponimije hrvatskoga otočnog i obalnog prostora utvrđeno je da je postojanost toponimskih likova u vezi s veličinom (površinom, visinom, duljinom) i značenjem te s kontinuitetom naseljenosti i gospodarskoga korištenja odgovarajućeg objekta.

SUVREMENE PROMJENE GEOGRAFSKIH IMENA

- Geodeti i svi drugi koji se bave izradom i korištenjem različitih infrastruktura prostornih podataka trebaju stalno pratiti pojavu novih te promjene starih ili uvriježenih geografskih imena, najčešće država i gradova.
- Primjeri promjena imena država:
 - Burma u *Myanmar*
 - Zair u *Democratic Republic of Congo* (za razliku od Republike Kongo, bivše francuske kolonije)
 - Swaziland u *Kingdom of Eswatini*
 - Makedonija u *Sjeverna Makedonija* (kao rezultat dogovora te države s Grčkom).
- Brojni veliki gradovi promijenili su imena tijekom posljednjih desetljeća, primjerice:
 - Peking u Beijing (odлука iz 1958., „obvezna“ od 1979.)
 - Leningrad u Sankt-Petersburg
 - Bombay u Mumbai (ali ostao je *Bollywood*)
 - Madras u Chennai

NA TRANSFORMACIJU TOPONIMA I POJAVU VIŠEIMENOSTI UTJECALI SU:

- politika
 - imenovanje gradova po državnim čelnicima (npr. Punat - *Aleksandrovo* po jugoslavenskom kralju Aleksandru, Korenica - *Titova Korenica* po jugoslavenskom predsjedniku Josipu Brozu Titu)
 - uklanjanje svetačkih prefiksa u doba socijalističkog državnog uređenja i komunističke vladavine (npr. Sveti Grgur - *Grgur*, Sveti Rok - *Rok*, Sveti Ivan Zelina - *Zelina*, Sveti Filip i Jakov - *Filipjakov*)
- greške učinjene tijekom istraživanja i izrade karata kada su uključivali ljudi koji nisu poznavali jezik lokalnih zajednica (npr. Vela Luka - *Porto Luka* i *Porto Luka Hafen*, Prvlaka -*Brevi l'acqua* /Kratka voda /, Novigrad - *Nove gradi* /Devet stupnjeva umjesto Novog grada - *Cittanova*/)
- otvorenost (i mašta) lokalne zajednice prema stvaranju neformalnih toponima, najčešće naziva elemenata prometne infrastrukture i dijelova naselja (npr. *Dalmatina* za autocestu A1, *Kalmetina* za brzu cestu koja spaja Zadar s A1, *Babinjak* za Gradsko kupalište Sava u Zagrebu, *Džamija* za Trg žrtava fašizma u Zagrebu)
- drugi razlozi (primjena različitih pravopisnih standarda, anakronistička primjena različitih izvora podataka itd.; npr. Markuševac - Markuševec, Tijesno - Tisno, Bobovište - Bobovišća, Vinišće - Vinišća)
- različiti pristupi društveno-ekonomskoj valorizaciji područja (npr. Galešnjak - Otok ljubavi)

Izgled otočića *Galešnjak* u Pašmanskom kanalu u obliku srca potaknuo je stvaranje neformalnog imena *Otok ljubavi* koji se koristi u turističkom brendiranju destinacije u kojoj se otok nalazi

PRIMJER PROMJENE GEOGRAFSKOG IMENA IZ HRVATSKE

- Šetnica uz obalu stare gradske jezgre Zadra uređena je u drugoj polovici 19. st. nakon što su na tom području srušene gradske zidine.
- Prvo ime šetnice uz obalu bilo je *Nova Riva*.
- U čast tadašnjem austro-ugarskom caru Franji Josipu riva je nazvana *Obalom Franje Josipa*.
- Godine 1918. talijanske postrojbe okupirale su Zadar; riva je preimenovana u *Novu Rivu*.
- Godine 1920. potpisan je Rapalski ugovor po kojemu je Zadar postao dio Kraljevine Italije; riva je u čast tadašnjega talijanskog kralja preimenovana u *Obala Vittorea Emanuelea III.*
- Poslije Drugoga svjetskog rata Zadar je pripao Hrvatskoj i Jugoslaviji pa je šetnica uz obalu imenovana u *Obalu maršala Tita*.
- Poslije osamostaljenja Hrvatske 1991. riva je imenovana *Obalom kralja Petra Krešimira IV.*
- Od uređenja šetnice uz obalu do danas Zadrani jednostavno taj prostor imenuju toponimom *Riva*.

NOVA GEOGRAFSKA IMENA

ČESTE GREŠKE PRI KORIŠTENJU TOPONIMA

- Pojavu novih geografskih imena, najčešće novih gradova ili pokrajina i drugih državnih cjelina, također treba na vrijeme i točno evidentirati u različitim infrastrukturama prostornih podataka (npr. županijski administrativni ustroj, suvremenii teritorijalni ustroj Katoličke Crkve u Hrvatskoj, osnivanje novih država poput Južnog Sudana i sl.).
- Potrebno je voditi računa i o imenima koja su rezultat novih geografskih klasifikacija, poput podjele svjetskog mora na oceane kojih, prema publikaciji *Limits of Oceans and Seas* koju je 2000. objavila International Hydrographic Organization, više nije tri nego ih je pet (Tihi, Atlantski, Indijski, Arktički i Južni ocean).
- Pogrešno je za cijelu državu koristiti ime jednoga njezinog dijela, npr. Holandija umjesto Nizozemska (Holandija je samo jedna od nizozemskih pokrajina) ili Engleska umjesto Ujedinjeno Kraljevstvo (UK Velike Britanije i Sjeverne Irske; Engleska je najvažniji, ali ne i jedini dio UK-a).

ENDONIMI I EGZONIMI

- Zbog različitih razloga mnogi prostorni objekti imaju više imena.
- Općenito, razlikuju se:
 - endonim – izvorno geografsko ime, tj. ime nekoga geografskog objekta koje koristi jezična zajednica koja taj objekt neposredno nastanjuje i/ili vrjednuje i koristi (u Hrvatskoj to su Rovinj, Raša, Učka, Brijuni i dr.)
 - egzonim – udomaćeni toponimski lik za strana geografska imena (npr. *Prag* – Praha, *Rim* – Roma, *Napulj* – Napoli i dr.)
- Egzonimi su složena pojava koja postoji unutar brojnih jezičnih zajednica, primjerice:
 - eng. *Florence* za Firence, *Milan* za Milano, *Vienna* za Wien, ...;
 - fra. *Allemagne* za Deutschland, *Cologne* za Köln, ...;
 - tal. *Londra* za London, *Monaco di Baviera* za München, ...;
 - njem. *Danzing* za Gdańsk, *Kanton* za Guangzhou, ...

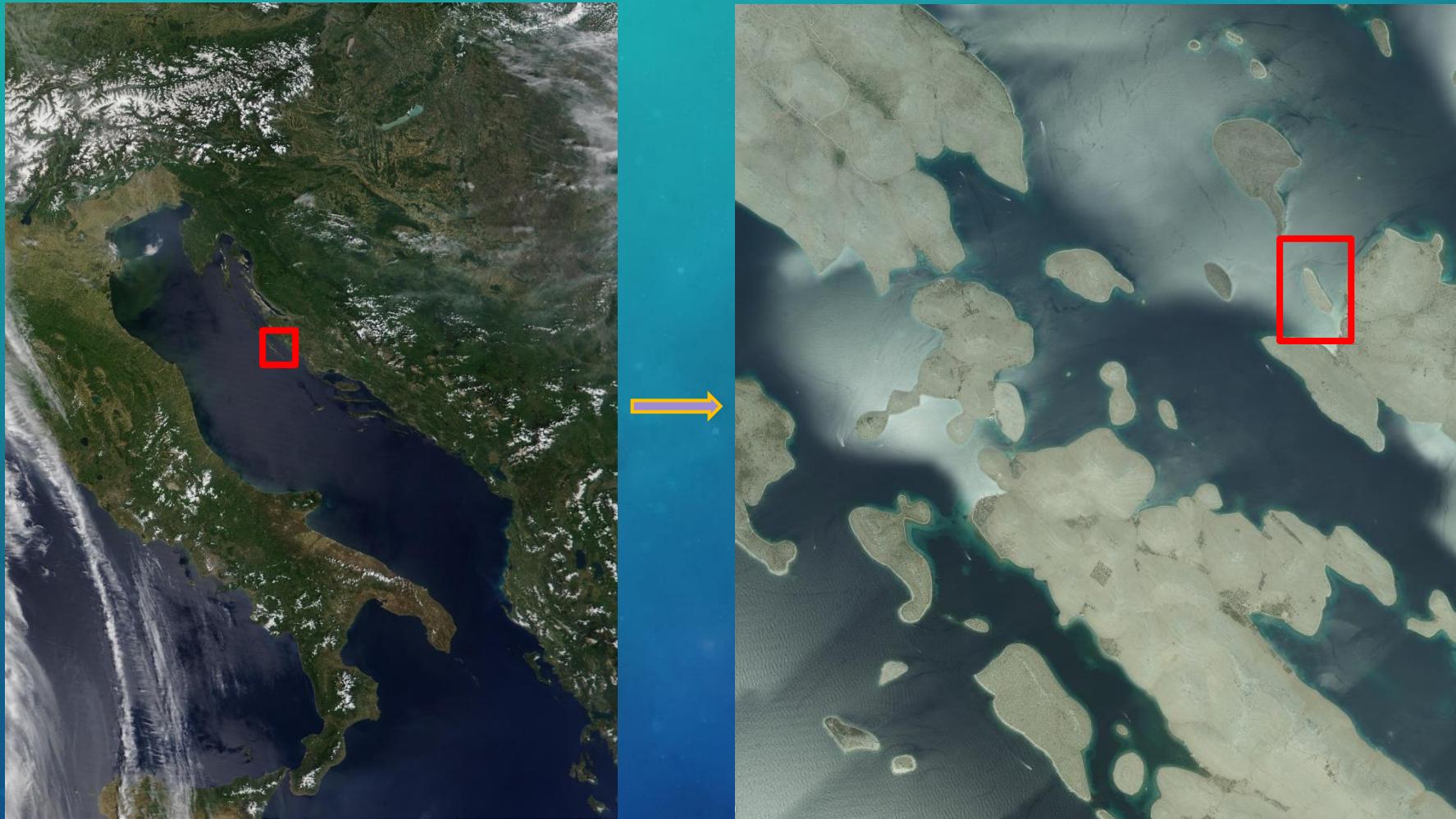
Egzonimi za geografske objekte u hrvatskoj

- U graničnim prostorima između različitih država, političkih i gospodarskih utjecaja, kultura, između različitih naroda i jezika (pa čak i dijalekata istoga jezika) uobičajena je pojava da za iste objekte postoje različita geografska imena.
- Primjeri egzonima za geografske objekte u Hrvatskoj na:
 - talijanskom jeziku
 - *Pola* – Pula, *Fiume* – Rijeka, *Zara* – Zadar, *Spalato* – Split, *Zagabria* – Zagreb, *Veglia* – Krk i dr.;
 - njemačkom jeziku
 - *Agram* – Zagreb, *Karlstadt* – Karlovac, *Walkowar* – Vukovar, *Branau* – Baranja, *Kreuz* – Križevci i dr.;
 - mađarskom jeziku
 - *Eszék* – Osijek, *Csákornya* – Čakovec, *Varasd* – Varaždin, *Kopács* – Kopačevo, *Újlak* – Ilok i dr.

VIŠEIMENOST KAO PROBLEM U STANDARDIZACIJI

- Kada se za isti geografski objekt koriste različita imena, upisuju se adekvatno prostoru u kojemu se tako upotrebljavaju
 - kin. *Tsang po* – ind. *Brahmaputra*;
 - njem. Donau – češ./slo. Dunaj – mađ. Duna – hrv./srp./bug. Dunav – rum. Dunărea – eng. Danube
- Višeimenost se javlja i na manjem prostoru ako u njemu žive i/ili djeluju korisnici koji pripadaju različitim jezičnim grupacijama (jezicima, dijalektima i sl.).
 - u Kornatima neki otočići imaju čak i četiri imena (npr. Sikica – Pinizelić – Tovar – Tovarnjak)
- Višeimenost postaje problem kada je potrebno odabratи jedno ime kao standardno ime; standardizacija ovisi o unaprijed zadanim kriterijima, ali i o onome tko je obavlja i zbog čega to čini

Višeimenost ne mora biti u vezi s veličinom geografskog objekta niti s korištenjem dvaju ili više posve različitih jezika već može biti rezultat različitih motivacija pri imenovanju kod stanovnika relativno maloga prostora

Sikica – Pinizelić – Tovar – Tovarnjak: jedan od najmanjih poznatih objekata u Hrvatskoj koji ima četiri imena

Višeimenost je izazov za kartografe jer na kartama, osim onima u krupnom mjerilu, često nema dovoljno mjesta da bi se ispisalo više imena za isti geografski objekt. Više imena je moguće ispisati na topografskim kartama. Tako je, primjerice, za mnoge geografske objekte učinjeno na topografskim kartama izrađenim u višenacionalnoj i višejezičnoj Austro-Ugarskoj Monarhiji.

POTREBA STANDARDIZACIJE GEOGRAFSKIH IMENA

- Neujednačeni lingvistički kriteriji u ispisivanju i izgovaranju geografskih imena kao i drugi problemi u pisanju i korištenju (prevodenju) geografskih imena potakli su međunarodnu jezikoslovnu, geografsku i kartografsku zajednicu na konvencionalno rješavanje tog problema.
- U sklopu *Ekonomskog i socijalnog vijeća* UN-a ustrojeno je stručno tijelo ***United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN)***.
- Svakih pet godina priređuje se *United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names*

POVJERENSTVA ZA GEOGRAFSKA IMENA

- U skladu s preporukom UNGEGN-a iz 1967. u brojnim državama ustrojena su tijela nadležna za geografska imena čija je osnovna zadaća prikupljati, po potrebi prilagođavati i konstantno pratiti promjene geografskih imena te standardizirati imena za potrebe državne i javne uprave, obrazovanja i dr.
- Primjeri državnih povjerenstava za geografska imena:
 - *United Kingdom Goverment's Permanent Committee on Geographical Names* (PCGN; Stalno povjerenstvo za geografska imena Vlade Ujedinjenog kraljevstva)
 - *United States Board on Geographical Names* (BGN; Tijelo za geografska imena SAD-a).
- Hrvatska ima *Povjerenstvo za standardizaciju geografskih imena* od 2019.
- *Povjerenstvo za standardizaciju geografskih imena* čine geodeti, geografi, jezikoslovci, povjesničari i predstavnici državnih tijela
- To tijelo donosi preporuke za pisanje egzonima, domaćih imena naselja, ulica i trgova te drugih geografskih imena.

OSNOVNI NAČINI PISANJA STRANIH GEOGRAFSKIH IMENA

- Četiri su osnovna načina pisanja stranih geografskih imena:
 - izvorni način pisanja (npr. *Bordeaux*)
 - transkripcija – postupak zamjene znakova jednoga pismovnog sustava znakovima drugoga pismovnog sustava pri čemu se nužno treba voditi računa o izgovoru znakova (*Shanghai* i *Šangaj*)
 - transliteracija – postupak zamjene znakova jednoga pismovnog sustava znakovima drugoga pismovnog sustava po načelu “slovo za slovo”, ne vodeći pritom računa o izgovoru (npr. Скопје – Skopje)
 - upotreba uvriježenih, tj. tradicionalnih oblika (npr. *Rim* i *Beč*, ali više ne *Jakin* i *Požun*; po hrvatskom pravopisu za sve države koriste se uvriježena geografska imena, npr. *Njemačka*, a ne *Deutschland*)
- Na kartama na kojima je prikazan velik prostor koji nastanjuju različiti narodi koji koriste različite jezike i različita pisma (npr. karta svijeta, karta Azije) često se istodobno primjenjuju svi ti načini pisanja geografskih imena

Vrijedna izdanja
Leksikografskog zavoda
Miroslav Krleža iz
Zagreba

U *Hrvatskom mjesnom rječniku* dana su imena svih hrvatskih naselja te izvedenice iz tih imena (ktetici – pridjevi i etnici – imena stanovnika) u obliku koji odgovara standardnom hrvatskom jeziku i u inačici koju koristi lokalno stanovništvo

MOGUĆNOSTI I PROBLEMI U KORIŠTENJU *REGISTRA GEOGRAFSKIH IMENA*

- Putem aplikacije *Registar geografskih imena* koji vodi DGU moguće je:
 - pretražiti geografska imena iz Registra geografskih imena po pisanju imena, vrsti geografskog objekta i administrativnoj jedinici,
 - dobiti prikaz lokacije odabranog geografskog imena na kartografskoj podlozi,
 - predlagati unos novog geografskog imena na odabranoj lokaciji od strane anonimnih korisnika.
- Trenutačno je u bazi podataka *Registra geografskih imena* uneseno više od 120.000 geografskih imena. Osnovu čini Topografska karta Republike Hrvatske u mjerilu 1:25.000 te Hrvatska osnovna karta u mjerilu 1:5.000 (i topografske karte u drugim mjerilima)
- Postoje mnogi problemi koji proizlaze iz činjenice da pri izradi topografskih karata nisu poštivani svi jezikoslovni standardi pa tako sada službeni status imaju mnoga imena koja su na karti zapisana pogrešno ili je od nekoliko različitih inačica odabrana jedna bez jasnoga kriterija.
- Zbog toga je *Povjerenstvo za standardizaciju geografskih imena* u suradnji s DGU pristupilo pilot projektu revizije registra geografskih imena.

NEKI PROBLEMI...

- Mnogi toponimski likovi ispisani su drugačije od onih koji funkcioniraju u lokalnim govorima (npr. Mali Drvenik – *Ploča*).
- Mnoga geografska imena nisu zabilježena uz objekte na koja se zapravo odnose već su njima imenovani drugi objekti
- Mnoga geografska imena uopće nisu zapisana na topografskim kartama niti na listovima Hrvatske osnovne karte
 - Na Hrvatskoj osnovnoj karti (1:5.000) ispisano je 112 sukošanskih i debeljačkih toponima, samo 23 više od broja toponima na Topografskoj karti Republike Hrvatske (1:25.000) čije je mjerilo pet puta sitnije.
 - Terenskim istraživanjem odnosno anketiranjem starijega otočnog stanovništva otoka Rave (površina 3,62 km²) utvrđeno je 212 geografskih imena, dok je na topografskoj karti u mjerilu 1:25 000 (list *Veli Iž 469-3-3*, DGU, 1997.) zabilježeno svega 40 toponima, na pomorskoj karti u mjerilu 1:50 000 (list *Sedmovraće*, HHI, 2000.) zapisana su 24, a na najčešće korištenoj pomorskoj karti iz edicije male karte Hrvatskoga hidrografskeg instituta (2009.) u mjerilu 1:100 000 (list *Zadar 013*) zabilježeno je 15 geografskih imena.

UMJESTO ZAKLJUČKA: STANDARDIZACIJA VS DEMOKRATIZACIJA U KORIŠTENJU GEOGRAFSKIH IMENA

- U praktične svrhe ima smisla i potrebno je standardizirati geografska imena i smanjiti njihovu uporabu na jedan toponimski lik (na primjer za uporabu na službenim kartama i u administraciji ili kada je potreban hitni odgovor u slučaju nesreće ili druge incidentne situacije).
- U znanstvenom, književnom i govornom smislu potrebno je zabilježiti sve toponimske likove za isti prostorni objekt i sačuvati ih jer svi čine dragocjene elemente kulturne baštine.
- Standardizacija geografskih imena po načelu “jedno ime za jedan prostorni objekt” nije samo jezično pitanje već i osjetljivo političko pitanje, posebno u pogledu poštivanja zakonski reguliranih manjinskih prava (npr. dvojezično pisanje geografskih imena u Istri).
- Lokalne varijante geografskih imena često se prepoznaju kao dokaz regionalnih identiteta, a otpor prema bilo kojoj jezičnoj standardizaciji preklapa se s otporom prema centralizaciji političkog i društveno-ekonomskog sustava.

Što se dogodi kada se ime hostela upiše u navigacijski sustav u kojemu se pod tim imenom nalaze i drugi prostorni objekti?